

XVI. YÜZYILDA MACARİSTAN'DA PADİŞAH HASLARINA BAĞLI İKİ ŞEHİR

GÉZA FEHÉR

Macaristan'daki Türk yönetimi çağının incelenmesi, daha önceki kuşakları da derinden derine uğraştırmıştır. Bununla birlikte, incelemeleri öyle iki çelişmeli görüşün ortaya çıkmasına yol açmıştır ki, etkilerini bugün bile tümüyle yitirmemiştir. Uğradığımız her yenilginin nedeninden yalnızca Habsburgları sorumlu tutan görüş; Türk yönetimindeki Macaristan'da serhat kaleleri yiğitlerinin karşılıklı hüner gösterilerinden, birbirleri ile yaptıkları kıran kırana düellolardan, birbirlerine kurdukları pusulardan, pazaryerlerine yapılan baskınlardan ve serüvenli yolculuklarından, kısacası romantik renklerle bezenmiş bir dünyadan başka bir şey görmek istememiştir. İkinci görüşün temsilcileri ise, Habsburgları savunurken durumu öylesine abartmalı, olumsuz bir biçimde canlandırmağa çalışmışlardır ki, bununla, okuyucuda, Türk süvarisinin atının ayak bastığı yerde bir daha ot bitmediği ve her şeyin yok olduğu inancını uyandırmışlardır.

Bununla birlikte, biz burada, birbiriyle çelişmeli bu iki görüşün karşısında tarihsel bir gerçeği ispatlamak niyetinde değiliz. Bunun yerine, yalnızca arşiv araştırmalarımızın sonuçlarını, genişçe nesnel bir temel elde ederek Macaristan'daki Türk yönetimi çağı ile ilgili bir yargıda bulunabilmeleri için, dinleyicilerimize sunmak istiyoruz.

Şimdi iki Macar şehri halkının XVI. yüzyıldaki yaşantısını biraz yakından tanıtmaya çalışalım. Birinci şehir; bir zamanlar Buda'ya giden büyük askerî yol boyunda, Tuna'nın sağ kıyısında bulunan Tolna şehri. İkincisi; askerî yollara uzak düşen ve Tuna ile Tisa nehirleri arasında kurulmuş Keçkemet şehri. Her iki şehir de, padişah haslarına bağlanmışsa da, gelişmeleri birbirinden çok ayrı olmuştur. Durumlarını, birinci derecede, askerî yollara olan yakınlık ya da uzaklıkları değil de, bir şehrin hazineye olan vergilerini mültezimlerinin toplaması, diğer şehrin ise vergilerini doğrudan doğruya ödemiş olması tayin etmiş, belirtmiştir.

1551'de Tolna şehri halkını veba salgını kırıp geçirmiştir. Bununla birlikte, altı yıl sonraki, 1557 yılı Cizye defteri, şehirde 941 aile başkanının bulunduğunu göstermektedir¹. Şehrin büyüklüğü ile ilgili olarak bir görüş verebilmek için diyebiliriz ki, Türk yönetimi altındaki en büyük Macar etniğinin bulunduğu şehir olan Segedin şehrinde 1546'da 1345 aile yaşamakta idi². Bu bilgiye, büyük Mohaç çarpışmasından önce de Segedin'de çok daha fazla insanın yaşadığını eklemek gerektir; 1522 öşür kayıtlarına göre şehirdeki aile başkanlarının sayısı 1449'du³.

Tolna'da 1557 yılı Cizye defterinde gösterilen 941 aile başkanından, kanunnameye göre 322'si fakirdi, yani, bunların hiç birinin 300 akçe tutarında menkul malı yoktu. Onun için kendilerinden 50 değil de, fakirliklerine uygun olarak 5, 12 ya da 25 akçe cizye alınır. Halkın büyük çoğunluğu bağcılıkla uğraşırdı ama toprak elverişli olmadığından Tolna şehrinde değil de dolaylardaki tepe yamaçlarında üzümünden iyi şarap yapılacak topraklar satın almışlardı.

Bununla ilgili olarak, dolaylardaki padişah haslarından olan köylerin 1565'ten kalan öşür hesapları iyi bilgi vermektedir. Bu öşür hesaplarına göre, 341 Tolna'nın dolaylardaki 11 köyde bağı vardı ve bu bağlardan hazineye o yılda 39 bin 547 pint (bir pint=1.7 litre) şıra öşrü vermişlerdir⁴. Sözü ettiğimiz kaynak, yalnızca padişah haslarına bağlı köylerle ilgili olan durumu göstermektedir ve dolaylardaki bütün köyleri içine almamaktadır. Oysa Tolna'lıların, adı geçen 11 köyün dışında, başka köylerde de bağları olmuş olabilir. Kaynaklarımızda bununla ilgili araştırmalar yaparken 1565 yılına ilişkin bir veriye rasladık. Buna göre, Tolnalılar başka bir köyde de bağlık topraklar satın almışlardır. Söz konusu olan 12'nci köydeki bağlarından, Tolna'lılar, hazineye 751 pint tutarında öşür vermişlerdir⁵.

Bu köylerdeki bağlarından, Tolna'lılar, 6.800 hektolitre tutarında şarap elde etmişlerdir. Bu sayıyı, eğer, Macaristan'ın en önemli şarap bölgesi olan Tokay'ın aynı çağdaki şarap ürünü ile karşılaştı-

¹ Viyana, Nat. Bibl. Türk. Hss. Mxt., 606.

² Paris, Bibl. Nat. Mss. Turc. Suppl., 76.

³ Bálint, S., Az 1522. évi tizedlajstrom szegedi vezetéknevei (= 1522 yılı öşür listesindeki Segedin'li soyadları), Budapeşte 1963, s. 7.

⁴ Viyana, Nat. Bibl. Türk. Hss. Mxt., 579.

⁵ Aynı yerde, Türk. Hss. Mxt., 575.

rırsak daha dikkate değer bir anlam kazanır. Viyana krallığına bağlı Macaristan'da, yani Türk yönetimi altında olmayan topraklarda Tokay bölgesinde en fazla şarap yapan şehir, Şaroşpatak idi. Burada 1567'de 358 bağ sahibi, 3.781 hektolitreye şarap çıkarmıştır⁶. Karşılaştırmanın sonucu inanılmayacak gibidir. Çünkü, hemen hemen aynı sayıdaki Tolna bağ sahibi, Türk yönetimi altındaki bölgede, 1565'te bunun aşığı yukarı iki mislini çıkarmıştır. Elimizde, sözünü ettiğimiz şarap ürününü, Tolna'luların ve Şaroşpatak'luların kaç hektar bağdan sağladıkları ile ilgili bir veri yoktur. Bununla birlikte, şurası kuşku götürmez ki, toprağın niteliğı bakımından Tolna'lular daha kötü durumdaydılar. Çünkü, Macaristan'ın en iyi şarap üzümü yetiştiren toprakları Tokay bölgesinde bulunur.

Bir yıllık şarap ürününün karşılaştırılması, doğal olarak kuşku uyandırıcı bir sonuç verir. Çünkü, belki bir yerde bağbozumu o yıl çok iyidir ve diğeryer bir yerde ise tam tersine çok kötüdür. Bununla birlikte verilerimiz iki bakımdan tümlenebilir. İlkini; 1567'den 1573'e dek Şaroşpatak şehrinin 7 yıllık şarap ürününün yıllık ortalaması 4.045 hektolitreye idi⁷. Sonra; Viyana krallık malî müdürlüğünün tahminine göre, Tolna'lular şehirdeki topraklarının dışında, 1560 yıllarında, yılda ortalama olarak 5.800 hektolitreye şarap çıkarmışlardır⁸. Demek ki, bu tahmine göre bile Tolna'lular, Viyana krallık yönetimi altındaki Şaroşpatak şehri halkının çıkardığının bir buçuk misli şarap çıkarmışlardır.

Tahıla gelince: Tolna'lular, denebilir ki yalnız buğday ekerlerdi. 1565 yılında, şehre bağlı topraklardan 11.650 kile (1 kile = 25 kilogram) yani 291.000 kilogram buğday kaldırmışlardır⁹. Bundan başka, dolaylardaki 5 köyde (Agard, Kajmád, Szentmiklos, Hegyi ve Apáti köylerinde) de 43 Tolna'lı çiftçi 1725 kile yani 43.100 kilogram buğday elde etmiştir. Bu sayıları, daha önce sözünü etmiş olduğumuz padişah haslarına bağlı köylerin öşür hesaplarından çıkardığımız için Tolna'luların padişah haslarına bağlı olmayan başka köylerde de tahıl yetiştirmiş olmaları olanak dışı değildir.

⁶ Makkai, L., *Jobbágytelek és parasztgazdaság ...* (= Serf toprakları ve köylü çiftlikleri...), Budapeşte, 1966, s. 85.

⁷ Aynı eser, s. 84.

⁸ Ruzsás, L., *Szigetvári emlékkönyv* (= Sigetvar anı kitabı), Budapeşte 1966. s. 203.

⁹ Viyana, *Nat. Bibl. Türk. Hss. Mxt.*, 575.

Tolna'lılar, hayvancılıkla da kârlı olarak uğraşmışlardır. Eldeki kaynaklara göre, Tolna'da 1560-1561'de yılda ortalama olarak 850 sığır¹⁰, ve 1565'te ise, 300 domuz gümrüklenmiştir¹¹.

1565 yılına ilişkin Tolna Gümrük defterinde en çok şarapla karşılaşmaktayız. Fakat, bunun yanında bir miktar buğday satışının yapıldığı da görülmektedir. Birçokları tuz, sığır ve koyun derisi ticareti de yapmıştır. Daha az bir miktarda olmasına karşın peynir, meyve, bal ve kendire de çok kez rastlanmaktadır. Bunları, her halde biraz para kazanmak amacı ile fakirce insanlar getirmiştir.

1557 yılı Cizye defterine göre, aile başkanlarının % 35 tutarındaki fakir halk tabakası, bağ sahiplerinin ve tahıl üreticilerinin yanında çalışır ve yalnızca aldığı ücretle yaşardı. Bu ücret yetmediğinden çok kez bahçesinde yetiştirdiği sebze, meyve ve kümes hayvanlarının satışı ile de uğraşır ve bir gelir sağlardı. 1553 yılı bostan vergisi hesaplarına göre, Tolna çevresinde 93 dönüm bostan vardı ve bunlar fakir halkın malı idi¹². Budun Beylerbeyi Sokollu Mustafa Paşa'nın vakıfnamesinden öğrendiğimize göre, Tolna'da sürekli olarak bir balık pazarı da bulunurdu¹³.

1565'de Tolna'daki 200 evde Türkler oturmaktaydı¹⁴. Seksard Sancakbeyi Dur Ali, daha 1564'de İstanbul'a yolladığı yazıda Tolna şehrinde Müslümanların ne oranda arttığını ve yolcular için bir kervansaray yapıldığını, ayrıca bir hamam yaptırılmasının da gerekli olduğunu bildirmişti¹⁵. Birkaç yıl sonra ise, Sokullu Mustafa Paşa da bu şehirde bir hamam, bir kervansaray inşa ettirmiş ve aynı zamanda 35 dükkân kurdurarak halkın, ihtiyaçlarını kolaylıkla elde etmesini sağlamıştı¹⁶.

Tolna'da birkaç Yahudi tüccar da yaşamıştır. Bunlar özellikle elbisecilikle uğraşırlar ve malları, büyük bir ihtimalle, Selânik'teki tüccarlardan sağladılar. Türk tüccarları ise; deri, kuzu kürkü, terlik, basma, çuha, sabun ve balmumu getirip satarlardı. Kazmir, bıçak,

¹⁰ Aynı yerde, Türk. Hss. Mxt., 577.

¹¹ Aynı yerde, Türk. Hss. Mxt., 575.

¹² Aynı yerde, Türk. Hss. Mxt., 576.

¹³ Topkapı Sarayı Arşivi D. 7000.

¹⁴ Viyana, Nat. Bibl. Hofkammerarchiv, Hungarn, fasc. 15423.

¹⁵ Karácson, I., Török-magyar oklevéltár (= Türk-Macar belgeleri), Buda-peşte, 1914, s. 60.

¹⁶ TKSA, D. 7000.

tırpan ve ham demir gibi Batı mallarının ithali ile Macar tüccarları uğraşırđı.

Şehir halkının maddî durumunun ne denli iyi olduğunu, Türk yönetimindeki herhangi bir şehir halkının, giyimine harcadığı paradan daha fazla harcamış olması bile göstermeğe yeter. Burada, iyi kaliteli “ıştamet” kumaşına karşı olan talep, çok daha ucuz Breslav kumaşına gösterilen talebin iki misliydi. 1565’te, bir yıl içinde, Tolna’ya Breslav kumaşından – ki gümrük değeri top başına 3 altın forintti – 130 top ve değeri üç misli fazla olan “ıştamet” kumaşından ise, 260 top getirilmiştir¹⁷. Bir karşılaştırma olarak hatırlatmak isteriz ki, bu pahalı kumaştan 1563-1564 arasında 7 ay içinde Vaç şehrine 18 top¹⁸ ve Budun şehrine 1571 yılında yalnızca 46 top ithal edilmiştir¹⁹.

Tolna halkı, 1557’den 1570’e dek, oraya yeniden yerleşenlerle % 24 artmış, aile başkanlarının sayısı 234 fazlaşmıştır²⁰. İş arayanların sayısı da çoğalmıştır. Bunu, 1570’de 239 sürekli hizmetkârın bulunduğunu belirten resmî kayıtlar da göstermektedir. Tahrir defterine göre hali vakti yerinde olan 23 çiftçinin yanında ikişer hizmetkâr bulunuyordu. Fakat bazıları üçer dörder hizmetkâr çalıştırıyordu. Bundan başka pek çok gündelikçiye de iş veriyorlardı. Demircilerin sayısı 11’e yükselmiştir. Oysa, 1557’de ancak 8 demirci vardı. Diğer zanaatkârların da sayısı artmıştır. Çünkü, üretim, genel bir yükseliş göstermektedir. Yalnızca şehir çevresindeki topraklardan, 5-6 yıl öncekinden 38.700 kilogram daha fazla buğday kaldırılmıştır. Bunun yanında, artık şehir çevresinde de kurulmuş olan 1.900 hektolitre şarap elde edilmiştir. Dolaylardaki köylerde bulunan bağlarından elde ettikleri şarap ürünü ve tarlalardan sağladıkları tahıl ile ilgili olarak Tahrir defterinde bir kayda rastlamadık.

1557’ de herkesçe tanınan öğrenim görmüş olanların sayısı 14 iken, bunun 1570’ de 23’e çıkması da belki şehrin iktisadî gelişmesine bağlanabilir. 1557 yılı Cizye defteri kayıtları yapılırken Tolna okulu

¹⁷ Viyana, Nat. Bibl. Türk. Hss. Mxt., 575.

¹⁸ Bkz. Káldy-Nagy, Gy., Statistische Angaben über den Warenverkehr des türkischen Eroberungsgebiets in Ungarn mit dem Westen in den Jahren 1560-1564, Annales Univ. Sci. Budapestinensis Sect. Hist. Tom. IX. (1970) s. 269-341.

¹⁹ Fekete, L. ve Káldy-Nagy, Gy., Rechnungsbücher türkischer Finanzstellen in Buda 1550-1580. Budapeşte, 1962, s. 731.

²⁰ Viyana, Nat. Bibl. Türk. Hss. Mxt., 606. ve Başvekâlet Arşivi, Tahrir Defterleri 665.

rektörü olan Pál Thúry, öğrencilerinin iki desrhaneye bile zorlukla sığabildiklerini ve çocuklardan başka, büyüklerden de elli kişinin okula devam ettiğini yazmıştır²¹. Halkın maddî gücü, iyi okulların varlığını ve değerli öğretmenlerin buraya davet edilmesini sağlamıştır.

Şehrin Protestan papazlarını ve öğretmenleri, artık Tolna'nın Macar toprak ağaları değil de, halkın seçtiği şehir şûrası tayin ediyordu. Böylece Tolna'ya ülkenin en değerli öğretmenleri yerleşmiştir. Bunların çoğu Polonya'nın Krakov şehrindeki, Almanya'nın Wittenberg şehrindeki, ya da İtalya'nın Padova şehrindeki üniversitelere gitmişti.

Bununla birlikte, 1570 yılları başında halkın yaşam koşullarında öyle bir değişiklik olmuştur ki, bu, şehrin hızlı gelişmesini durdurmakla kalmamış, gittikçe geriletmiştir. Aile başkanlarının sayısı, 1570' den 1576' ya dek yani 6 yıl içinde 415 kişi, başka bir deyişle % 35 azalmıştır²². Nüfusun bu oranda azalmasından, yeni bir veba salgını olduğu sonucuna varılabilir. Evet, ama 1580 yılına ilişkin Tahrir defterine göre dört yıl içinde aile başkanlarının yeniden 67 kişi²³, ondan sonraki 10 yıl içinde ise, 1590 yılı Tahrir defterine göre, 126 kişi daha azaldığı anlaşılmaktadır²⁴. Demek ki, hemen hemen 20 yıl içinde aile başkanlarından ancak yarısı, 567 kişi kalmıştır. Belirttiğimiz sayıların da gösterdiği gibi, Tolna şehri halkının nüfusu ve maddî gücü, Türk yönetimi altında geçen ilk çeyrek yüzyılda kesinlikle artmıştır. Sonraları şehrin zenginliği, Osmanlı İmparatorluğunun her bölgesinde halkı amansızca soyan mültezimleri buraya çekmiştir. Zorbalıklarını, hazinenin belirli bir tekeli (monopolünü) Tolna'ya da uygulamaya başlamaları da bunu göstermektedir. Çevrelerinde şarap çıkarılan köy ve şehirlerde hazinenin iki ay on gün süre ile şarap satışı tekeli uygulamak hakkı vardı. Bu süre içinde hiç kimse, oralarda şarap satamaz, yalnızca hazine şıra öşründen elde ettiği şarabı satardı. Hazine, daha sonraları, bu şarap satışı hakkını çok dertli bir iş olduğu için kullanmamış ve onun yerine şarap çıkaran bölgelere, "monopolye ürünü" adı ile belirli bir vergi koymuştu. Tolna

²¹ Holub, J., A tolna reformáció történetének vázlata (=Tolna reformasyonunun tarihsel krokisi), Szekszárd 1911.

²² Bkz. Tahrir Defterleri 665 ve Viyana, Nat. Bibl. Türk. Hss. Mxt., 575.

²³ Bkz. Tahrir Defterleri 593.

²⁴ Bkz. Tahrir Defterleri 632.

şehri çevresinde uzun bir süre şarap yapılmadığı için hazinenin burada tekeli uygulamak hakkı da yoktu.

“Monopolye ürünü vergisi” kanunsuz olarak Tolna şehri halkına uygulanmış ve hatta vergi zorla toplanmıştır. Bunu, Budun beylerbeyine 1571 yılında yollanan bir hükümden öğrenmekteyiz. Hükümden şöyle denmektedir: “Tolna nam varoşun bağları kendü sınırlarında olmayup monopolye dutulmak hilâf-ı kanun olmağın muharrir-î sâbik monopolye faidesin deftere yazmayup badehû (1565’ de) Kasım Beğ varoş-ı mezburde monopolye mahsulü deyü otuz bin akçe kayd etmekle ümenâ ve ummal âhir yerlerden şıra getirüp dört ay miktarı monopolye dutup reyayı taciz etmekle perâkende olmak kâriyesine varmışlar . . .²⁵”.

Demek ki, şehir halkının maddî refahı artmağa başladığı zaman mültezim, kanunun yasağına karşın para istemiştir. Kanunsuz olarak istenen 30.000 akçe, zamanında o denli büyük bir para idi ki, ödenmesi için yüz öküz satmak gerekirdi. Mültezim, bununla da yetinmemiştir. Eldeki verilere göre mültezim, daha 1566’da yalnızca hazine hesabına 30.000 akçe yerine 45.000 akçe toplamıştır²⁶. Bu, yıldan yıla artmış ve sonunda dayanılmaz bir dereceye varınca yakınmada bulunulmuşsa da, artık iyice zorda kalmış olan halk şehirden taşınmağa başlamıştır.

Tolna şehrindeki gerilemeyi çiftliklerde çalışan hizmetkârların gittikçe azalan sayıları da gayet iyi göstermektedir: Çeşitli çiftliklerde çalışan hizmetkârların sayısı 1570’de 239 iken 1580’de 168 ve 1590’da ise ancak 108 olarak saptanmıştır²⁷. Üretimin de aynı oranda düşmüş olması doğaldır. 1576’da Tolna’lılar 3.475 hektolitreye şarap yapmışlardır, yani 11 yıl öncekinin tam da yarısı kadar. Oysa, bağcılarının sayısı hemen hemen aynı, 320 idi²⁸. Bu derece el emeği istemeyen tahıl üretimi aynı oranda düşmemişse de, 1565’dekenden % 28 daha az ürün elde edilmiştir. Değirmenlerin sayısı da üretim gücündeki azalmayı gösterir; 1565’de 27 değirmen varken, bu sayı 1580’de 14’e düşmüştür²⁹.

²⁵ Bkz. Mühimme Defterleri 12, 322.

²⁶ Viyana, Nat. Bibl. Türk. Hss. Mxt., 575.

²⁷ Bkz. Tahrir Defterleri 665., 593 ve 632.

²⁸ Viyana, Nat. Bibl. Türk. Hss. Mxt., 575.

²⁹ Aynı defter ve Bkz. Tahrir Defterleri 593.

Türk yönetimi altında yaşayan şehirlerimiz arasında Tolna, nüfusunun azalmasına karşın hâlâ kalabalık bir şehir olarak kabul edilebilir. Çünkü o zamanlar gelişmekte olan Segedin şehrindeki aile başkanlarının sayısı da mültezimlerin zorbalıkları yüzünden, 1590 yılı Cizye defterine göre, aynı biçimde 578'e düşmüştü³⁰.

Şimdi de diğer şehrin durumuna bakalım: Keçkemets şehrinin gelişmesi, yukarıda değindiğimiz biçimden tümüyle ayrı bir yol izlemiştir. Oysa, gelişme, Türk yönetiminin ilk yıllarında ard arda değişen Budun beylerbeylerinin haslarına bağlıydı. 1546 yılı Tahrir defterine göre, Keçkemet'te 295 aile yaşamaktaydı. Fakat bu sayı 1562'de 400 olmuştur³¹.

Tahrir defterlerine göre, o zamanlar Keçkemet'e 10 mezra bağlıydı. Bu mezralarda ve şehir çevresinde, halk özellikle hayvan yetiştirimi ile uğraşır. Koyunculuk oldukça intensifti: 1562 yılında muharrir, 41 çiftçinin 10.693 koyunu olduğunu kaydetmiştir. Burada koyunculuk, Tolna'dakinden çok gelişmişti. Tolna'da yüzden fazla koyunu olan çiftçi pek enderdi. Keçkemet'te ise yüz koyundan azını besleyen bulunmazdı. Her ne kadar sığır sayımı yapılmamışsa da, elimizde bir bir sonuca varmanızı sağlayacak veri bulunmaktadır: Keçkemet halkı, 1560 yıllarında, yılda ortalama olarak 3-4 bin sığır, 2-3 yüz at, ve 6-7 bin koyun satmıştır³². Hayvanlar, Peşte yakınlarında Tuna'nın sol kıyısındaki Vaç şehrinde gümrüklenir ve buradan Viyana, Augsburg, Nürnberg'e ve başka şehirlere yollanırdı. Macaristan'da Türk yönetimi döneminin incelenmesinde, ihracat için yapılan hayvancılık özellikle dikkate değer.

B. H. Slicher van Bath, son zamanlarda yayınlanan iktisat tarihi ile ilgili bir eserinde, Macaristan'daki Türk yönetiminin bütün Avrupa'ya olan etkisini tek yönlü olarak göstermektedir. Kendisine göre, XVI. yüzyılda, 1550'den sonra Avrupa'da nüfusun artmasından başka et fiyatlarının yükselmesinin başlıca nedeni; Macaristan'ı Türklerin işgal etmesi ve bu yüzden güneydoğu Avrupa'dan sığır ithalinin azalmasıdır³³. Oysa, adı geçen Vaç şehrinde tutulmuş olan Türk

³⁰ Viyana, Nat. Bibl. Türk. Hss. Mxt., 534.

³¹ Bkz. Tahrir Defterleri 449 ve 343.

³² Káldy-Nagy, Gy., Statistische Angaben, s. 276, 278; Viyana, Nat. Bibl. Türk. Hss. Mxt., 580. ve Bkz. Tahrir Defterleri 343.

³³ Slicher van Bath, B.H., The Agrarian History of Western Europe A.D. 500-1850. London, 1963, s. 204.

Gümrük defterleri başka bilgi vermektedir: Türk yönetimi altındaki bölgelerden, 1560 yıllarında ortalama olarak her yıl 60.000 ve 1580 yıllarında ise, gene ortalama olarak her yıl 75.000 baş sığır ihraç edilmiş ve bunlar Batı ülkeleri şehirlerine yollanmıştır³⁴. Her ne kadar, adını andığımız Hollanda'lı bilginin araştırmalarında kendisini, Alman profesörlerinden W. Abel ve F. Lütge, görüşleri ile etkili olarak desteklemişlerse de yukarıda verdiğimiz sayılar, bu etkinin tümüyle hatalı bir yönde olduğunu göstermektedir³⁵.

Keçkemet'in gelişmesine yardım eden iktisadî temeli, işte bu, ihracat için yapılan hayvancılık sağlamıştır. 1570'de şehir, padişah haslarına bağlanmıştır. Bundan sonra tutulan Tahrir defterlerinde, şehrin çeşitli vergileri ve öşürleri ayrıntılı olarak kayıtlı değildir. Çünkü, şehir halkının maktu bir toplamı ödemesi gerekiyordu ki, bunun tutarı yılda 300.000 akçe idi³⁶. Bu, gerçekten büyük bir toplamdı ama hali vakti yerinde olanların Budun'a çok kez götürdükleri armağanlarla birlikte bile Keçkemet halkı için dayanılmaz bir yük değildi.

Çeşitli armağanlarla ilgili olarak XVI. yüzyılın sonlarından kalan şehir zabıtnameleri çok iyi bilgi vermektedir. Çünkü, kime, nereye ve ne gibi armağan verildiği hep kaydedilirdi. Bu zabıtnamelerde aşağıdakilere benzer kayıtlar bulunmaktadır: Budun'da, beylerbeyine altın işlemeli bir baston, bir top "karaziya" çuhası, iki beyaz ekmek, iki kelle peynir, iki baş kayatuzu ve iki tane altın işlemeli bıçak verdik . . . Budun'da beylerbeyi kethüdasına bir top mavi "karaziya" çuhası, iki beyaz ekmek, iki kelle peynir, iki baş kayatuzu ve iki tane altın işlemeli bıçak verdik . . . Budun kadısına da bir top "karaziya" çuhası, iki beyaz ekmek ve iki baş kayatuzu verdik . . . Defterdara da bir top yeşil "karaziya" çuhası, iki beyaz ekmek ve iki baş kayatuzu götürdük . . . ve başka . . .³⁷ Bunlara karşılık olarak ise, mül-

³⁴ Káldy-Nagy, Gy., Statistische Angaben, s. 291.

³⁵ Abel, W., Wandlungen im Fleischverbrauche und Fleischversorgung in Deutschland seit dem ausgehenden Mittelalter.- Berichte über Landwirtschaft, XXII., s. 411-452 ve Lütge, F., Strukturwandlungen im ostdeutschen und ost-europäischen Fernhandel des 14. bis 16. Jahrhunderts. München 1964, s. 40.

³⁶ Bkz. Tahrir Defterleri 592.

³⁷ Hornyik, J., Kecskemét város története. (Keçkemet şehrinin tarihi). Kecskemét 1861, cilt II.

tezimin kendilerini taciz etmemesini elde ederler. Halk, vergisini Budun hazinesine kendisi götürüp verirdi.

Keçkemet'te kale olmadığı için şehirde asker yoktu. Ola ola refakatinde pek az insanla birlikte bir Türk kadısı bulunurdu. Kadının çalışmaları şehir zabıt defterinde de iz bırakmıştır. Çünkü verdiği hükümler ve kestiği rüsumlar hep bu zabıt defterlerine kaydedilirdi. Kadı, her büyükçe alım-satım sözleşmesini sicile kaydeder ve taraflara bunun kopyasını verirdi. Kanuna göre, kopya başına 12 akçe almak hakkı vardı, hüccet için ise 32 akçe isteyebilirdi. Fakat, şehir zabıt defterine göre, bunun birkaç mislini aldığı da olurdu. Kadı, kanuna göre, mirastan da % 15 rüsum alırdı ama bazen bunu az bulduğu, daha fazla istediği de olur ve şehir zabıt defterine göre ise, ona istediği kadarını vermek gerekirdi.

Kadınların, kanunun gölgesinde hali vakti yerinde olan insanlar olarak yaşamak için hep bir yolunu buldukları sanılırsa da, aslında büyük çoğunluğu fakirdi. Yüksek bir maaş olan gündelik 500 akçeyi yalnız eyalet merkezlerindeki, bizde ise, Budun kadısı alırdı. Çanad ya da Keçkemet kadınları gibi derecesi düşük olanların yıllığı ancak 3.000 akçe idi. Bunların bir zorlukları daha vardı: Alışıla geldiği gibi, bunlar belirli bir süre -iki üç yıl- için atanırlardı. Ondan sonra, kendilerine yeniden sıra gelmesi için bir iki yıl açıkta beklemeleri gerekirdi. Bu süre içinde ise, tüm fakirleşirlerdi. Bunu Beytülmal defterleri de göstermektedir: Örneğin, Ahmed Efendi, Tolna'nın işgali ile, 1543'te, yeniden kadılığa atanmıştı. Fakat, burada uzun bir süre kadılık yapamadı ve çok az rüsum toplayabildi. Çünkü, ömrü yetmedi. Kendisinden geriye kalan mallarının açık arttırma ile satılmasını saptayan belgeye göre, ola ola 1.208 akçe tutarında serveti olduğu anlaşılmaktadır. Bu parayı sağlayan malın yarısı, bir bohça giysi ve öbür yarısı ise, kadının, Tolna'ya sırtında geldiği siyah katırı idi³⁸.

Viyana Kralı Ferdinand'ın taraftarı olan Macar derebeyilerinin halktan topladığı rüsum, Keçkemet'teki Türk kadısının aldığı rüsumlardan, her halde daha fazlaydı. Türk yönetiminin başlangıcındaki yıllarda Keçkemet, Macar Pathócsy ailesinindi. Fakat Yanoş, kral (Jan Zapolya) ve oğlu Sigismund'dan yana olunca 1556'da Viyana

³⁸ Berlin, Staatsbibl. Orient. Abt. Ms. Or. fol. 492.

Kralı Ferdinand, şehri bunların elinden almış ve şehrin Aranyhomoka, yani "Altinkum" denen yarısını György Vizkelethy ile kardeşi Jakab'a ve öbür yarısını ise Janos Liszty'ye bağışlamıştı³⁹. Viyana kralı, Türk yönetimindeki toprakları çok kez istediğine bağışlardı. Ve bu her zaman yalnızca sembolik bir bağışlama değildi. Böyle olmadığını o zamanın toprak davaları da ispatlamaktadır. György Vizkelethy, 1559'da kardeşi Jakab'ı dava etmiştir. Çünkü, Jakab, ortak mülkleri olan Aranyhomoka'nın bir parçasını Eğri Kalesi Dizdâri Pál Zarkándy'ye satmıştı⁴⁰. Öyle anlaşılıyor ki, dava yüzünden, bu satış o zaman gerçekleşmemiştir. Çünkü, daha sonraki bir belgenin belirttiğine göre, Jakab Vizkelethy 1582'de, Hâkim İstván Báthori'nin huzurunda Aranyhomoka'daki topraklarını Pál Zarkándy'nin dul karısı ile çocuklarına 1.500 altın forinte satmıştır⁴¹.

Bununla birlikte dava, daha uzun sürmüştür. Son olarak, 1589'da Vizkelethy kardeşlerin Keçkemmet'teki Aranyhomoka'yı Viyana kralından "belirli bir tutar parayla" aldıkları anlaşılmıştır⁴². Bütün bunlar, şunu göstermektedir ki, Macar derebeyliği hakkı, karşılığında para da ödedikleri için, yalnızca biçimsel bir şey değildi. János Liszthy de şehirden kendine düşen kesimi gene Eğri'lilerden Piyade Yüzbaşısı Ferenc Gémessy ile üç arkadaşına satmıştır⁴³. Askerî savunmadan yoksun olan Keçkemmet'te, derebeyiler yalnızca silâhlı kuvvetlerini göstermekle bile haklarını sağlayabiliyordu.

Halkın, Macar kilisesine düşen ondalığı da (hepsini olmasa bile) ödemesi gerekmektedir. Çünkü karşı koydukları zaman piskoposun askerleri gelmekte ve zorla almakta idi.

İntensif olarak hayvan yetiştirme ile uğraşan Keçkemmet'liler bütün bu yükleri kaldırabiliyordu. Hatta nüfus gittikçe artıyordu: Ailelerin sayısı, 1546'da 295 iken 1590'da 535'e yükselmişti. 1552'de Segedin'li kuyumcular, şehirlerinden kaçmak zorunda kalınca, Keçkemmet'e yalnızca geçici olarak sığınmakla kalmamış, buraya temelli yerleşmişlerdi. Keçkemmet'teki refah ve kuyumculuğa karşı gösterilen talep, bunun nedenidir.

³⁹ Bártfai Szabó, L., Pest megye történetének okleveles emlékei 1002-1599. (= Peşte vilâyeti tarihsel belgeleri 1002-1599). Budapest 1938, s. 395.

⁴⁰ Aynı eser, s. 399-400.

⁴¹ Aynı eser, s. 419.

⁴² Aynı eser, s. 423.

⁴³ Aynı eser, s. 407.

Şehir halkı, öteden beri kürkçü ustalarına olan ihtiyacını belirtmiştir. Kürkçü ustalarının loncaları da vardı. Terziler de bir örgütte toplanarak çıkarlarını savunmağa çalışmışlardır. Buna kürkçü ustaları yüzünden büyük bir ihtiyaçları vardı. Çünkü, kürkçü ustaları kendilerine karşı dava açmıştı. Uzun bir zaman süren çatışma kürkçü ustalarının protestosu ile başlamıştır. Kürkçüler, terzilerin diktikleri giysilerde kürk işlerini yapmamalarını istemişlerdir . . . Şehrin sabuncuları da çok ünlüydü. Yaptıkları sabunlar, Türk yönetimindeki bölgelerin dışına da, kuzey Macaristan'a da ihraç edilirdi . . . Keçkemet demirci ustalarının işlerine Türkler de değer verirdi. Top kaideleri ve tekerlekleri yaptırdıktan başka devamlı olarak dövme çivi de ısmarlarlardı. Çok miktarda yaptırılan bu çiviler, özellikle, Budin köprüsünün bakımında kullanılırdı.

Macaristan'daki tarih yapıtlarında, Keçkemet şehrinin gelişmesi çok kez şu biçimde açıklanır: Şehir, daha XVI. yüzyılda Türk işgali sırasında yok olan dolaylardaki köylerin hayatta kalan halkını içine toplamış ve topraklarını kendine bağlamıştır. Bu açıklama, Kırım Tatarlarının bu bölgeye getirilerek ortalığı kasıp kavurmalarından sonra, XVII. yüzyıla ilgili olarak doğru olabilirse de, Türk yönetiminin ilk dönemi, yani XVI. yüzyıl ile ilgili olarak doğru olamaz. Söz konusu 10 mezra [Ágasegyháza, Bábon, Bene, Borbásszállás, Félegyháza, Köncsög, Matkó, Monostor, Pahi ve Zomok] Türk kayıtlarına göre, 1560 dolaylarında Keçkemet'lilerin eline geçmiş ve şehrin sınırları, böylece büyümüştür. Fakat, bu mezralarda, değil 1546' da, daha Türk yönetiminin başlarında bile kimse yaşamıyordu. Buraları daha eskiden boşalmıştır. Birkaç ocaktan kurulu küçük köy halklarının, tabii âfetlerden korkarak ya da üretim koşullarının birdenbire değişmesi yüzünden, kendilerine yeni yer aramaları, o zamanlar hiç de ender bir şey değildi. 10 mezradan altısının, bir zamanlar göçebe Kunların konak yeri olduğu kesinlikle bilinmektedir.

Köy halkları, savaş yüzünden, ocaklarını bırakmak zorunda kaldıktan sonra, aralarından hâlâ yaşayanların, uzun yıllar geçmiş olsa bile, bazı bazı eski yerlerine gittikleri olmuştur. Buna birçok örnek verebiliriz: Türk muharrirleri, 1546' da Szabadszállás köyünde bir kişi bile bulamadıklarından, Tahrir defterine köyü boş olarak kaydetmişlerdir⁴⁴. Oysa, aynı yerde, 1559' da 11 ve 1580' de ise 50 aile

⁴⁴ Bkz. Tahrir Defterleri 449.

yaşıyordu ⁴⁵. Alsófülöpszállás ve Kisbalázs köyleri 1559' da bile boştu. Fakat üç yıl sonra birinci köyde 10 ve ikinci köyde 7 aile başkanının yaşadığı kaydedilmiştir. Belki de boş evlere başkaları yerleşmiş ve boşaltılmış olan köyleri canlandırmıştır. Her ne olursa olsun, eğer söz konusu olan 10 köy XVI. yüzyıl başlarında Türkler yüzünden boşalmış olsa bile, daha sonra hiç değilse bir tanesinde yaşantının yeniden canlanması gerekirdi.

Bu mezraların komşusu olan ve Keçkemmet dolaylarında bulunan köylerdeki aile başkanlarının sayılarına bakmak öğretici bir şey olur ... Şimdi, şehrin sınırlarını kendisine bağladığı ve halkını içine topladığı iddia edilen bu köylerin Türk yönetiminin ilk döneminde ne oranda boşaldığına bir bakalım:

Şehir çevresinde bulunan 17 köyde 1546'da ve 1590'da kaç aile başkanının yaşadığını saptamak için Tahrir defterlerini gözden geçirdik ⁴⁶:

Yer adları	Aile başkanlarının sayısı	
	1546'da	1590'da
Adacs	2	32
Alsóalpár	13	25
Alsófülöpszállás	—	11
Felsőalpár	24	24
Ferencszállás	27	22
Jakabszállás	9	1
Kerekegyháza	14	41
Kisbalázs	—	12
Kisszállás	20	5
Lajos	24	16
Mízse	39	32
Orgovány	7	11
Páka	23	39
Szabadszállás	—	48
Szentkirály	41	66
Szentlőrinc	33	37
Tatárszentgyörgy	6	24
Toplam :	282	446
Keçkemmet şehri	295	535

⁴⁵ Bkz. Tahrir Defterleri 314 ve 592.

⁴⁶ Bkz. Tahrir Defterleri 449 ve 611.

Buna dayanarak diyebiliriz ki yalnızca 5 köyün nüfusunda bir azalma olmuş ve bunlardan da ancak ikisi boşalmıştır. Öte yandan, 1546'da boş olan üç köyde 1590'da köylülerin yaşamakta olduğunu söyleyebiliriz. Nüfus artışının derecesini ise, en iyi olarak, 17 köyün toplam nüfusu göstermektedir. 1546'da toplam olarak 17 köyde 282 aile başkanı yaşamaktaydı. Bu sayı, 1590'da ise, 446'ya yükselmiştir. Yani geçen 44 yıl içinde aile başkanlarının sayısı % 58 artmıştır. Demek ki, bu köylerin nüfusu hemen hemen Keçkemetsi şehrinin nüfusu ile aynı hızda bir artış göstermiştir.

Bu konuşmamızda, Türk kaynaklarının yardımı ve birkaç iddiasız görüşümüzle, ancak şuna değinmek istemiştik: Tolna'da gümrük geliri de olduğu için vergileri yalnızca Hazine emirlerinin toplamış olması ve Keçkemetsi'te ise Gümrükhane olmadığı için halka, vergilerini Budin'e, kendisinin götürmesine izin verilmiş olması iki şehrin gelişmesinde ne gibi bir ayrılığın nedenidir?